

Petri Ollila

24.2.2015

Arvoisat kutsuvieraat ja tiedotusvälineiden edustajat

Osuuskunnat ovat olleet merkittävässä roolissa jo kohta 150 vuoden ajan. Merkitys on ollut erityisen suuri maataloustuotteiden kaupassa. On tunnettua, että viime vuosisadan alussa meilläkin kaupantekoon tottumattomat tuottajat joutuivat vaikeaan asemaan, ja jopa hyväksikäytetyiksi. Ainoa mitä he voivat tehdä oli, että he lyöttäytyivät yhteen osuuskunniksi. Tuottajaosuuskunnilla on ollut kiistämätön merkitys maataloustuotteiden markkinoiden korjaajana. Osuuskuntien markkinoita korjaava vaikutus on ulottunut myös muihin näillä markkinoilla toimiviin yrityksiin. Monet kehitysmaiden tuottajat elävät nyt samaa kehitysvaihetta kuin meidän tuottajamme satakunta vuotta sitten.

Osuuskuntia on tutkittu miltei niiden toiminnan alusta asti. Suomessa tutkimus on painottunut osuuskuntien merkitykseen historiallisena ilmiönä sekä sosiaalisena ja aatteellisena yhteisönä. Taloustieteiden näkökulmasta osuuskuntia on tutkittu suhteellisen vähän. Jos oletetaan kuten yksinkertaisimmissa talousmalleissa, että markkinoilla toimivat toimijat ovat rationaalisia ja rehellisiä, kellekään ei ole muita enemmän markkinavaltaa ja että markkinainformaatio on ilmaista, ei taloustieteen keinoin oikein saada muuta tulosta kuin, että osuuskunta ei voi tehdä mitään sellaista, mitä ei osakeyhtiökään voisi tehdä.

Useat pitävät osuuskuntia menneisyyden yritysmuotona. Tosiasia kuitenkin on, että Euroopassa 60 prosenttia maataloustuotteiden ensi asteen jalostuksesta tapahtuu tuottajaosuuskunnissa ja osuus on ennemminkin kasvussa kuin laskussa. Osuuskuntien merkitys Euroopan ulkopuolella on vielä suurempi. Taloustieteen Nobelisti Oliver Williamson sanoo, että jos jokin on markkinoilla pysyvästi olemassa, sen täytyy olla tehokasta. Millaisista ominaisuuksista osuuskuntien menestys yritysmuotona voi johtua?

Esittelen kirjoituksessani joukon taloustieteiden suuntauksia, joiden kautta osuuskuntien erityispiirteitä voidaan analysoida.

Osuuskunnat nähdään yleisesti vertikaalisen integraation muotona.

Vertikaalisella integraatiolla tarkoitetaan sitä, että työtehtäviä ja tuotteita siirretään tuotanto- ja jatkojalostusketjussa portaalta toiselle. Portaiden välissä voi periaatteessa olla markkinat, vaihdanta voi tapahtua yrityksen sisällä osastolta toiselle, tai vaihdannasta huolehtii osuuskunta. Pyrin kirjoituksessani esittämään, että vaihdanta osuuskunnassa ja jäsenen välillä poikkeaa sekä markkinavaihdannasta että yrityksen sisäisestä vaihdannasta. Jäsen on osuuskunnan päätöksentekijä, mutta osuuskunnalla ei yleensä ole valtaa jäseneen päin.

Osuuskunta ei voi esimerkiksi tuottaa voittoa. Tuottajaosuuskunta ei maksimoi tuottoa sijoitetulle pääomalle, vaan jäsenille maksettavaa hintaa. Osuuskunnan ylijäämä näkyy jäsenten taseissa. Osuuskunnalla ei ole edes osakkeita, joita vastaan voitto voitaisiin maksaa. Poikkeavuudesta johtuu, että osuuskunnan toimintaa ei voida täysin arvioida liiketaloudellisin käsitteiden kautta.

Vertikaalisen integraation tutkijat alkoivat jo hyvissä ajoin painottaa sitä, että toisin kuin osakeyhtiöissä, osuuskuntiin on mahdotonta määritellä yhtä objektiivista tavoitefunktiota. Saksalainen professori Enke totesi jo 1940 – luvulla, että ”osuuskunnan johdon pitäisi päivittäin miettiä, mitä osuuskunta oikein maksimoi: liikevaihtoa, tuottajahintaa, jälkitiliä vai jäsentensä tyytyväisyyttä”. Keskustelu on johtanut siihen toteamukseen, että osuuskunnan toiminnan tulokselle ei ole löydettävissä objektiivista mittaria.

Keskustelu jäsenten tyytyväisyyden maksimoinnista johti toteamukseen, että eri jäsenten tyytyväisyys voi vaihdella suuresti. Jäsenet eivät välttämättä ole ”suuri yksimielinen perhe”, vaan jäsenistössä voi olla erilaisia, jopa ristiriitaisia tavoitteita. Puhumattakaan tavoite-eroista jäsenistön ja osuuskunnan johdon välillä.

Jäsenten erilaiset tavoitteet johtavat esimerkiksi siihen, että pienet ja suuret jäsenet suhtautuvat osuuskuntaan eri tavoin. Pienet hakevat turvaa toisistaan liittymällä yhteen. Isoilla on eniten mahdollisuuksia osuuskunnan ulkopuolella ja he eroavat helpommin. Suuria jäseniä kuitenkin osuuskunnassa tarvitaan esimerkiksi suurtuotannon etujen saavuttamiseksi. Jos he lähtevät, niin pienet kärsivät. Nousee esiin kysymys, onko jäsenten yhdenmukainen kohtelu osuuskunnan säilymisen kannalta paras mahdollinen? Useissa eurooppalaisissa tuottajaosuuskunnissa keskustellaan siitä, pitääkö suurille jäsenille antaa heidän strategista asemaansa vastaava valta päätöksenteossa?

Kirjoituksessa tarkastellaan tuottajaosuuskuntia myös agenttiteorian ja vaihdantakustannusteorian näkökulmista. Osoitetaan, että on transaktioita, joissa osuuskunta pystyy käsittelemään epävarmuutta ja suojaamaan tarkoitukseensa sidottuja investointeja paremmin kuin osakeyhtiö.

Kirjoituksessa käsitellään myös osuuskuntien pääomaongelmaa ja siitä johtuvia organisatorisia ratkaisuja, jonka päätepiirteenä on osuuskunnan muuttuminen osakeyhtiöksi. Tämä ilmiö on erityisen luonteenomainen nykyisessä kehityksessä, jossa osuuskunnat kansainvälistyvät. Miten hoidetaan eri maissa olevia jäsenistöjä ja lisäksi vielä tuottajia, jotka eivät ole jäseniä? Keski-Euroopassa on jo osuuskuntia, joissa on jäseniä useissa maissa. Mm. Arlalla on jäseniä kuudessa maassa ja ei-jäsen -tuottajia vielä muissa maissa, kuten Suomessa.

Mainitsin jo aiemmin, että useissa osuuskunnissa pohditaan sitä, onko jäsenten samanlainen kohtelu oikeudenmukaista ja osuuskunnan kannalta kestävä. Pitäisikö suurista eristä maksaa enemmän kuin pienistä, koska suuret erät ovat kustannustehokkaampia osuuskunnalle?

Suuret jäsenet vaativat myös lisää päätösvaltaa. Mies ja ääni -periaate on jo joissakin eurooppalaisissa osuuskunnissa hylätty. Osuuskunnissa, joissa jäsenten omarahoitus on huomattavaa, käydään keskustelua jälkitilin ja sijoitetun pääoman koron keskinäisestä suhteesta. Tuotteiden vastaanottovelvollisuus ja kuljetuskustannusten kompensointi on myös kyseenalaistettu.

Osuuskuntamalli ei ole mikään kiveen hakattu instituutio, jonka ei tulisi muuntua ajan mukana. Muutospaineita ja samalla mahdollisuuksia antaa

esimerkiksi sosiaalinen media. Kun osuuskuntien periaatteita asetetaan yksi toisensa jälkeen kyseenalaiseksi pitäisi kuitenkin keskustella siitä, mitkä ovat kaikkein tärkeimmät säilyttämisen arvoiset periaatteet ja toisiko nykyaika uusia tärkeiksi koettuja asioita tilalle?

Arvoisat kuulijat

Olen kirjoituksessani esittänyt lukuisia osuuskuntien ominaisuuksia, joiden avulla osuuskunnat pystyvät vaihtamaan hyödykkeitä paremmin kuin yhtäältä osakeyhtiö ja toisaalta yrityksen sisäinen vaihdanta. Osuuskunta ei ole kuitenkaan ratkaisu kaikkiin vaihdannan tilanteisiin. Jos markkinat ovat läpinäkyvät, markkinavoimat jotenkin tasapainossa ja epävarmuus pientä, niin markkinat saattavat toimia jopa osuuskuntia tehokkaammin.

Maataloustuotteiden kaupassa on monia sellaisia piirteitä, joissa tuottajien osuuskuntamuotoinen vaihdanta on osoittautunut ylivoimaiseksi. Esimerkiksi herkästi pilaantuvan maidon saaminen turvallisesti meijeriin ja jalostettavaksi on ollut maidontuottajille niin tärkeä asia, että useissa Euroopan maissa ja myös Yhdysvalloissa 70, jopa 90 prosenttia maidosta jalostetaan edelleen meijeriosuuskuntien kautta.

En voi olla lopuksi palaamatta alussa esittämäni väitteeseen, että osuuskuntien kritiikitön tutkiminen perinteisten yritysten liiketuloskäsittein voi johtaa pahasti harhaan. Ennen joulua julkaistiin pääministerin johtaman valtioneuvoston kanslian toimesta raportti, jossa käsiteltiin suomalaisten yritysten omistajuutta. Raportissa suositeltiin, että osuuskuntamuotoiset yritykset poistettaisiin markkinoilta. Osuuskunnat eivät raportin mukaan sovi muuttuvaan talouteen. Niistä pitää tehdä osakeyhtiöitä. Kuten alussa kuvasin, ahtaasta mikrotalousteorian tulkinnasta tähän johtopäätökseen voidaan varmastikin tulla. Kirjoituksessani väitän, että tällainen tulkinta on väärä.

Raportin kirjoittajilta on jäänyt täysin pimentoon osuuskunnan rooli jäsenten eikä sijoittajien edunajajina. Kuinka on mahdollista, että markkinoilla toimii yritysmuoto, jolla on miltei kaksi kolmasosaa maataloustuotteiden markkinoista, mutta joka ei valtioneuvoston raportin mukaan sovi muuttuvaan talouteen? Meillä osuuskuntatutkijoilla on vielä tänään julkaistavan kirjan jälkeenkin tärkeä tehtävä huolehtia siitä, että osuuskuntia tutkitaan osuuskuntina eikä osakeyhtiöinä.